

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК,

доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник відділу соціальних експертиз Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Principal Research Fellow at the Department of Social Expertise, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

*oleksanderreznik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>
SCOPUS ID: 57202520976*

ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії та теорії соціології, Інститут соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEG KOZLOVSKIY,

Candidate of Sciences in Philosophy, Senior Research Fellow at the Department of History and Theory of Sociology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

*alic.uss4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9619-1347>*

Теоретичний синтез у соціології: історичні, методологічні та типологічні аспекти

Слово «синтез» у його сучасному розумінні означає утворення цілого шляхом поєднання частин. У соціології під терміном «теоретичний синтез» розуміють специфічний науковий метод пізнання — поєднання різних за походженням ідей, концепцій, думок та понять заради розв'язання певних теоретичних, методологічних чи практичних проблем (Осипчук, 2014: с. 83; Соболевська, 2014: с. 56). Ідеться про обґрунтування концептуальних зв'язків між різними парадигмами, дослідницькими програмами та теоріями, про розбудову цілісної й послідовної онтології нової синтезовуваної теорії та відповідної дослідницької методології.

Цитування: Резнік, О., Козловський, О. (2025). Теоретичний синтез у соціології: історичні, методологічні та типологічні аспекти. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 77–102, <https://doi.org/10.15407/sociology2025.03.077>.

Евристичний потенціал теоретичного синтезу впродовж кількох десятиліть становить предмет досліджень соціологів у світі та в Україні. Попри тривкість інтересу дослідників до цієї предметної царини, В. Судаков зауважив недостатню розробленість у ній низки наукових проблем. Зокрема, він наголосив неповну реалізованість, а тому й необхідність: а) фундаментального дослідження теоретичного синтезу в соціології як рефлексійного процесу та логіко-гносеологічної процедури за умов конкуренції різних соціологічних парадигм; б) ідентифікації різних типів теоретичного синтезу в соціології (Судаков, 2019). У розв'язанні цих наукових проблем вбачалися запоруки підвищення практичної ефективності соціологічного знання за умов теоретичного плюралізму та розширення дисциплінарної царини соціології внаслідок глобальних та регіональних соціальних трансформацій.

Наша розвідка є спробою долучитися до розроблення означених проблем, ідентифікації різних типів теоретичного синтезу в соціології. Ми викладаємо результати її здійснення на підставі огляду та аналізу його різних трактувань у світовій та українській соціології.

Рефлексія теоретичного синтезу у світовій соціології

З моменту генези соціології як наукової дисципліни теоретичні побудови її основоположників мали синтетичний характер, бо ґрунтувалися на органічному поєднанні й узагальненні протосоціологічних ідей попередників. Методом теоретичного синтезу розбудовували основи соціології її фундатори О. Конт, К. Маркс, М. Вебер, Е. Дюркгайм, Дж.Г. Мід і Т. Парсонс. Синтез був і є іманентною стратегією та методом розбудови класичних і сучасних соціологічних теорій, що гостро конкурують у предметній царині соціології.

Спроби теоретичного синтезу не завжди схвально сприймали представники соціальних та поведінкових наук. Зокрема, гострої критики зазнав синтетичний теоретичний підхід у дослідженні базової структури особистості на підставі аналізу емпіричних культурних та етнологічних даних, презентований у 1939 році А. Кардинером та Р. Лінтоном. Ці дослідники вдалися до синтезу низки ідей соціології та психоаналізу. Слушність цієї спроби синтезу через шість років рішуче оскаржив Г. Озан. Він закидав Кардинеру та Лінтону неприйнятне об'єднання рівнів концептуалізації індивіда та суспільства, до якого той належить: «Поняттєві категорії є формальними й довільними; вони не притаманні нашим даним. Вони є логічно, але не онтологічно коректними концептуалізаціями» (Ozanne, 1945: p. 215). З цього погляду, концептуалізація в термінах індивіда мала б здійснюватися суто в межах психології, а концептуалізація в термінах групової поведінки — суто в межах соціології. Відтак намагання в перебігу теоретичного синтезу накласти (*superimpose*) психологічну категорію на категорію соціологічну розцінювалося як наслідок неправильного уявлення теоретиків про природу концептуального мислення. А передумовою істинної теоретичної інтеграції, або синтезу в соціальних науках визнавався поділ, а не злиття (*merger*) праці дослідників.

П. ван ден Берге вивчив досвід розбудови Р. Дарендорфом діалектичної теорії соціального конфлікту на засадах вибіркової інтеграції ідей Гегелево-

Марксової діалектики та функціоналізму, що гостро конкурували в більшості соціальних наук. В підсумку він з'ясував, що певна концептуальна конвергенція та частковий збіг двох теорій уможливають плідний синтез їхніх ідей для досягнення унітарного теоретичного підходу (Van den Berghe, 1963). Утім, для досягнення теоретичного синтезу вихідні (первісні) антитетичні теорії необхідно редукувати та переформулювати до тверджень мінімальної форми, які легко порівняти в наочному зіставленні. Окрім з'ясування часткового концептуального взаємодоповнення та сумісності цих теорій необхідно чітко ідентифікувати важливі аспекти їхньої конвергенції та збігу. Такими аспектами зазвичай є поняття, принципи та моделі, спільні для порівнюваних теорій або, принаймні, близькі чи дотичні за змістом. Вони стають своєрідним осердям для розбудови зрештою унітарного синтетичного теоретичного підходу.

Після інтелектуальної гегемонії в соціологічному дискурсі структурного функціоналізму в 1950-х роках у західній соціології 1960–1970-х років спостерігалася теоретична фрагментація, поляризація та конфронтація. Очільники низки конкурувальних теоретичних підходів прагнули будь-що створити й запровадити у соціології власні версії єдиної загальної теорії. Прихильники різних напрямів соціологічного теоретизування вдавалися до взаємних спроб ідейного спростування та скасування своїх опонентів.

Т. Джонсон, Ч. Дандекер та Ч. Ешворт вбачали кризу фрагментації соціології не лишень у теоретичній конфронтації, а й у поглибленні та розгалуженні спеціалізації цієї наукової дисципліни. Вони водночас зауважували й передумову для можливої дисциплінарної консолідації соціології. Зокрема, попри різноманітність соціологічного теоретизування, йому водночас властива єдина структурованість. Адже кожне соціологічне дослідження уможливується тоді, коли у дослідників є відповіді на два фундаментальні питання: якою є природа соціальної реальності та яким є найкращий спосіб отримання знань про неї? (Johnson, Dandeker, Ashworth, 1984). Різні відповіді на ці питання певною мірою зіставні, порівнювані й подеколи навіть збіжні. І в цьому порівняльному контексті можливі пошуки спільного бачення особливостей природи соціальної реальності та можливостей її пізнання. Усвідомлення цих можливостей живить сподівання соціологів на долання серйозних теоретичних розбіжностей, поляризації та конфронтації різних версій соціологічного теоретизування шляхом теоретичного синтезу.

Е. Гіденс у другій зі своїх «Дев'яти тез про майбутнє соціології» передбачав започаткування в ній теоретичного синтезу, який надаватиме зв'язності соціологічним дискусіям. Серед змістовних особливостей цього гаданого і сподіваного нового синтезу: визнання непозбутнього дискусійного статусу ключових аспектів теоретичної інтерпретації соціального життя; обґрунтування та видозміна соціологічних узагальнень на підставі ретельних емпіричних спостережень; відмова від усіх форм детерміністичних соціально-причинних пояснень людської поведінки; усвідомлення зв'язку між соціальною наукою та предметом її вивчення внаслідок вплітання в соціальне життя та виокремлення з нього соціологічних понять і теорій (Giddens, 1987). Тобто з Гіденсового погляду, теоретичний синтез вже не мав претендувати на уніфікацію концептуальної мови

соціології, на досягнення в ній узгодженості теорій і понять, а також дисциплінарної єдності на кшталт природничих наук. Йтися мало б радше про певні локальні синтези в межах соціологічного теоретизування.

Наприкінці 1980-х років зауважується нова якість теоретичної активності соціологів: «в усіх центрах соціології Заходу — у Великобританії та Франції, у Німеччині та Сполучених Штатах — на порядок денний висувається не полемічне теоретизування, а синтетичне» (Александр, 1992а: с. 121). Започатковується комунікація та діалог між прихильниками різних конкуруювальних альтернативних теоретичних підходів, усвідомлюється комплементарність їхніх позицій, розминаються жорсткі й виразні концептуальні межі між ними.

Але здебільшого це вже не були спроби розбудови єдиної всеохопної синтетичної теорії із претензією на її гегемонію в соціології. Спостерігалася натомість поява низки предметно вузьких та більш органічних «нових синтезів» (Ritzer, 1990b; Ритцер, 1994b). В перебігу їх соціологічні теорії почали взаємно запозичувати одне в одного різні концептуальні компоненти, охоплювати різні рівні соціального аналізу та предметного масштабування.

Помітною частиною цього широкого руху до теоретичного синтезу стали різні версії мікро-макротеоретичної інтеграції (Ritzer, 1990a; Ритцер, 1994a). Йшлося про концептуальну інтеграцію теорій мікро- та макросоціальних структур і процесів, а також мікро- та макрорівня соціального аналізу. Предмет цих вихідних мікросоціологічних теорій міг варіювати від психологічних феноменів до індивідів та взірців взаємодій між ними, а предмет макросоціологічних теорій — від соціальних позицій до груп, спільнот, суспільств та світової системи. Найперспективнішу стратегію синтезу тут убачали у відмові від надмірного зосередження на мікро-, мезо- чи макрорівні соціологічного теоретизування та заміні такої односторонньої позиції внутрішньо інтегративним, діалектичним підходом. Йшлося про спроби синтетичного теоретизування Дж. Александера, Е. Гіденса, Р. Колінза та П. Бурдьє, які намагалися переформулювати трактування взаємозв'язку феноменів мікро- та макросоціального рівнів у спільних для них поняттях.

Водночас Н. Вілі визнав важливими явищами синтетичного теоретизування в соціології позитивістський та європейський синтез. Як однозначно позитивістські він ідентифікував синтетичні теорії соціального обміну, раціонального вибору, соціальних мереж тощо, а серед напрямів європейського синтезу зазначив постмодернізм, постструктуралізм, фемінізм та ін. (Willy, 1990; Уили, 1994). Виокремлення цих двох напрямів теоретичного синтезу відбивало методологічне розмежування в соціології описових та інтерпретативних версій теоретизування, каузальних та смислових пояснень соціальних феноменів, з'ясувань їхньої причинності та сенсу.

Дж. Голмвуд та А. Стюарт зауважили, що теоретична фрагментація та синтез притаманні кожному відтинку в розвитку соціальної думки. Вони також уgliedили, що суперечливі імпульси до теоретичного синтезу та фрагментації циклічно виникають не лишень у спільнотах теоретиків, а й навіть окремо в деяких теоретиків. «Синтетичний» підхід тут бачиться головним напрямом соціально-го теоретизування, в якому «синтез», або «інтеграція» теорій пропонується як

засіб об'єднання очевидно антитетичних теоретичних категорій (Holmwood, Stewart, 1994: pp. 85, 87). Аналіз синтетичних теоретичних підходів М. Вебера, Т. Парсонса, Е. Гіденса, Дж. Александера та Ю. Габермаса дав підставу Голмвуду та Стюарту визначити їхні спільні проблеми та оприявнити суперечливу природу теоретизування. Зосередження на суперечностях, втілених у різних антитетичних теоретичних категоріях цих синтетичних підходів дало змогу з'ясувати їхню спільну рису: кожен із згаданих видатних синтетичних теоретиків прагнув подолати суперечливі дуалізми категорій, бо вважав, що має існувати підхід, за якого ці категорії не суперечать одна одній. Ішлося про суперечливі дуалізми на кшталт індивід vs. суспільство, дія vs. структура, волюнтаризм vs. детермінізм тощо. Суперечності таких основоположних теоретичних категорій були вихідними у формуванні різних версій синтетичної теорії. Кожна нова спроба теоретичного синтезу претендувала на подолання наявної фрагментації соціологічного теоретизування та розцінювала ці попередні спроби теоретичного синтезу як такі, що сприяли цій фрагментації. Опис природи синтетичного теоретизування в соціології зосереджений довкола категоріальної суперечності як пояснювальної проблеми, для розв'язання якої здійснюються безуспішні спроби теоретичного синтезу:

«Суперечність складається із взаємовиключних, але пов'язаних між собою категорій. Спроби *синтезу* виявляють їхній антитетичний характер; спроби розділити підходи та їхні категорії та взяти їх до розгляду як *окремі заміри* виявляють їхню логічну зумовленість. Вислідом різних підходів є взаємна необхідність і «збіжність» у певних аспектах їхніх категорій. Акцент на цьому аспекті веде до *синтезу* як теоретичної стратегії, але, звісно, логічна зумовленість становить лише один бік справи. *Взаємовиключність* категорій пояснює рух до фрагментації та окремішньої розбудови. Оскільки обидві вкорінені у хибних замірах, акцент на одній, мірою її розбудови та вочевиднення її хибності, як правило, торує шлях до іншої. Таким чином, оскільки синтетичні проекти зазнають невдачі, вчені намагаються зробити компоненти їхньої *дезінтеграції* основою взаємовиключних, *комплементарних* елементів у розумінні соціальної поведінки. Цей процес передбачає твердження, що кожен елемент може бути внутрішньо послідовним, суперечити іншому лише зовні, але ми показали, що прийняття суперечливих категорій як необхідних у поясненні локалізує суперечність як у *рамках* кожної категорії, так і між ними. Мірою розбудови теорій неможливо утримувати окремі елементи порізно; кожен елемент трапляється в іншому як його заперечення» (Holmwood, Stewart, 1994: p. 94).

Загалом було зауважено нездоланність фрагментації соціологічного теоретизування шляхом невпинних спроб теоретичного синтезу. Зокрема, з огляду на спостережену реальність суперечностей в теоретичних конструкціях та очевидну проблематичність пояснень на засадах суперечливої теорії, суперечність визнається визначальною в соціальній науці. Цим обґрунтовується необхідність визнання будь-якої суперечності в теоретизуванні як пояснювальної проблеми, яку мають розв'язувати теоретики. Відтак соціальна наука розглядається як невпинний процес розв'язання локалізованих конкретних пояснювальних проблем, в перебігу якого постійно *пере*-визначаються найзагальніші теоретич-

ні категорії. З успішними розв'язками наявних конкретних проблем пов'язують подальші зміни уявлень про їхню природу та відповідні методології пізнання. Разом із тим, суть цих змін вбачається не в кумулятивному підході до пізнання постійно мінливої соціальної реальності, а в докорінному перегляді її розуміння та стандартів його адекватності. Тобто заперечується необхідність певного апіорного загального набору пізнавальних принципів, визначеного заздалегідь поза конкретними формами соціального наукового пояснення.

Попри оптимістичні сподівання на плідність теоретичного синтезу на початку 1990-х років, десять років поспіль Дж. О'Ніл та Б.С. Тернер діагностували доволі невтішний стан соціологічного теоретизування впродовж щойно минулого століття: «У ХХ столітті академічна соціологія була фрагментована різними теоретичними традиціями та різними методологічними практиками. Вона також була розколотою численними ідеологічними битвами та різними національними поглядами. Соціологічній дисципліні часто дивним чином бракувало будь-якого сенсу кумулятивної теорії чи результатів досліджень» (O'Neill, Turner, 2001: pp. 5–6). Серед причин цього стану зауважувалися зростання мультидисциплінарності та міждисциплінарності у соціальних та поведінкових науках. Зокрема, чимало творчого потенціалу соціологів поглинуло дисциплінарне піднесення культурології, гендерних досліджень, кінознавства, студій з міжнародних відносин, комунікації та медіа. Водночас впливи на соціологію соціальних рухів та ідейних течій фемінізму, постмодернізму, постколоніалізму та постгуманізму теж розмежовували соціологів та заважали їхнім спільним пошукам теоретичного консенсусу у своїй дисципліні.

Кількома роками пізніше С. Калберг зауважив міжкультурні перешкоди пошукам міжнаціонального консенсусу щодо єдиної теоретичної соціології. Він вивчав можливість формулювання стандартного консенсусного набору ключових теорій для подолання теоретичної фрагментації соціології (Kalberg, 2007). Витоки цієї фрагментації вбачалися передусім у розбудові світової соціології спільними зусиллями різних національних спільнот науковців із відмінними теоретичними традиціями. Зокрема, неабиякий контраст Калберг зазначав, порівнюючи теоретичні соціологічні традиції США та Німеччини.

З його погляду, в Сполучених Штатах соціологія сильніше орієнтується на моделі та методології природничих наук, на статистичні процедури, експериментальні методи та формулювання емпіричних законів. Американські соціологи мають за головне завдання розбудову емпірично перевірених теорій. Тож теоретизування у США дедалі більше ґрунтується на емпіричних дослідженнях в межах різних соціологічних субдисциплін. Конкретні теорії, розбудовані в цих субдисциплінах соціології, мають менший діапазон пояснення, ніж соціологічні теорії середнього рівня (за Р. Мертоном).

Натомість у Німеччині соціологія тісніше пов'язана з історією, соціальною філософією та епістемологією. Німецькі соціологи значно меншою мірою зорієнтовані на методологію позитивізму та проведення кількісних досліджень. Соціологічне теоретизування в Німеччині зберегло свою вкоріненість у класичний теоретичний спадок фундаторів соціології й тому більше зорієнтоване на її загальнотеоретичні дилеми та проблеми. Зрештою, для німецької, як і загалом

європейської соціології, є характерним більше запозичення дослідницьких підходів із літературознавства, культурології тощо.

На питомих національних школах соціологічного теоретизування неминуче відбулася унікальність спостереженої та осмисленої історичної, політичної, релігійної та соціальної динаміки відповідних суспільств. Понад те, «давні національно-ґрунтовані теоретичні підходи можуть значною мірою зберегти свої траєкторії, незважаючи на інтернет-революцію та глобалізацію — навіть такою мірою, що сучасні орієнтації на соціологічну теорію продовжують різнитися між націями, як і розуміння конкретних завдань та значущості теорії» (Kalberg, 2007: р. 213). Національні традиції соціологічного аналізу, теоретичні підходи та школи, досліджувана проблематика та досягнення й дотепер зберігають істотні відмінності, що вкрай важко піддаються спробам міжнаціональної стандартизації та гомогенізації теорій. У підсумку Калберг приходить до висновку, що спроби встановлення життєздатного міжнаціонального консенсусу щодо соціологічних теорій зіткнулися з неабиякими перешкодами.

Теоретичний синтез у трактуваннях українських соціологів

В Україні явні ознаки безпосереднього наукового інтересу до проблематики теоретичного синтезу у світовій соціології спостерігаються з початку 1990-х років. Зокрема, аналіз синтетичної природи соціологічного теоретизування всіх видатних теоретиків було започатковано в академічних викладах історії теоретичної соціології (Ручка, Танчер, 1992, 1995). Водночас були оприлюднені розвідки про теоретичний синтез та синтетичні теоретичні розробки чільних теоретиків світової соціології у перекладах П. Федорченка-Кутуєва, В. Королька, Н. Вельбовець, В. Танчера та ін. (Александр, 1992а, b; Тьорнер, 1992; Коллінз, 1993; Уоллес, 1994). Побачив світ збірник статей американських та українських теоретиків соціології, де розглядалася ця проблематика (тексти американських соціологів у ньому були наведені в перекладах В. Королька та В. Костинської) (Танчер, 1994). Ознайомлення широких кіл українських соціологів із перебігом та результатами синтетичного теоретизування у світовій соціології сприяло започаткуванню традиції його історико-соціологічних досліджень в Україні. У 1990-х роках українські дослідники теоретичного синтезу зосередилися на вивченні особливостей синтетичних теорій чільних теоретиків соціології.

Зокрема, П. Федорченко-Кутуєв порівняв засадничі припущення синтетичних теоретизувань Р. Мюнха та Дж. Александра, які постали на підставі їхніх реінтерпретацій теоретичного синтезу Т. Парсонса. Передусім у (Федорченко-Кутуєв, 1993а) було експліковано Мюнхове дослідження вкоріненості Парсонсової волюнтаристської теорії соціальної дії в ідеях І. Канта. З'ясувалося, що Мюнх визначав однією зі своїх цілей у реактуалізації цієї теорії метатеоретичне інтегрування ідіографічного, ідеально-типового, номологічного та конструктивістського методологічних підходів. Серед інших його цілей — усталення зв'язку між позитивістськими методами каузального і теленомічного пояснення та ідеалістичними інтерпретативними методами, інтегрування утилітаризму й теорії конфлікту як версій позитивізму з нормативною соціологією життєвого

світу та раціоналістичною теорією культури як різновидами ідеалізму. Зрештою, Мюнх сподівався досягти інтеграції між теоріями соціальної стабільності та змін, мікро- та макросоціологією, теорією дії та теорією систем.

Предметом наступної експлікації стала неофункціоналістська дослідницька програма, започаткована Дж. Александером (Федорченко-Кутуєв, 1993b). Було встановлено, що ця програма зводилася до реконструкції Парсонсової версії функціоналізму, тобто до переосмислення й суттєвих змін її стрижневих засад через конвергенцію їх із пізнішими альтернативними теоретичними підходами. Александер намагався модернізувати синтетичне теоретизування Парсонса та синтезовані ним ідеї Е. Дюркгайма, М. Вебера й інших теоретиків, щоби в такий спосіб розбудувати новітню теорію, яка б заново інтегрувала мікро- та макросоціологію. Йшлося про амбітний намір заново об'єднати різні мікро- та макроаналітичні виміри емпіричної реальності у всеохопній теоретичній моделі, бо Парсонсова модель такого об'єднання вже не задовольняла соціологічну спільноту.

Підсумками порівняння синтетичних реактуалізацій теоретичного синтезу Парсонса у працях Мюнха та Александера став висновок Федорченка-Кутуєва про глибокі суперечності між програмними настановами цих теоретиків. Вони наголошували різні вихідні ідейні витoki Парсонсового теоретизування та намагалися реактуалізувати його різні аналітичні виміри: Мюнх зосереджувався на рецепції ідей Канта та Вебера та волюнтаристській теорії соціальної дії, тоді як Александер здебільшого концентрувався на рецепції ідей Дюркгайма та структурному функціоналізмі. Тож навіть ці новіші спроби теоретичного синтезу не позбулися певної аналітичної мікро/макро одновимірності, вкоріненої у вихідних теоретичних традиціях. Загалом у дискурсі української соціології новаторство порівняльного історико-соціологічного дослідження Федорченка-Кутуєва виявилось також у його методологічному оперті на ідеї постпозитивізму, зокрема, на методологію аналізу дослідницьких програм І. Лакатоса.

Проблема теоретичного синтезу в класичній та сучасній соціології стала предметом історико-соціологічних досліджень В. Лупація. Зокрема, він зробив спробу реінтерпретації Контового метатеоретичного обґрунтування соціології на підставі синтезу понять і методологічних підходів психології, політекономії, етики та філософії (Лупацій, 1995). Контова соціологічна концепція розглядалася як теоретичне підсумування розвитку протосоціологічної думки від ідей Д. Юма та А. Сміта до теоретизувань Ж.-Ж. Русо і А. Сен-Симона. Конт свого часу презентував проєкт «позитивного синтезу» наукового знання, який за його втілення мав стати керівництвом для реформування науки та суспільного устрою. Складовою цього проєкту власне було заснування соціології в результаті розвитку «поняття про природний закон» і його поширення на соціальні феномени. Вияви спроб здійснення синтезу вбачалися також у спробах Конта примирити й поєднати ідеї соціального порядку та соціального прогресу.

Загалом у 1990-х роках українські історики соціологічної науки визнавали «новий теоретичний рух» у напрямі до синтезу різних рівнів та підходів у теоретизуванні за найпомітніше явище у світовій соціології тих часів. Водночас малоімовірною бачилася оптимістична відповідь на питання: «Чи виявиться в

зможі дискурс західних соціологів, локалізований у континуумі теоретичної логіки, яка є історичною реінтерпретацією класичної традиції, вийти за її межі й запропонувати справді нові дослідницькі програми?» (Федорченко-Кутуєв, 1993b: сс. 70–71). Але було також зауважено, що «надії на творчий синтез беруть гору над приреченістю на “розірваність” соціологічної теорії, на подолання “аналітичного провалля” як риси соціології ХХ століття, “депресії в соціології”, її “інтелектуального паралічу”, інакше кажучи, на здолання синдрому кризи, який панував у 1970-х роках» (Танчер, 1996: с. 25). Ці надії власне й далі живили науковий інтерес до спроб подолання перешкод на шляху до загальноновизнаної версії аналітичного теоретизування у світовій соціологічній науці.

Тож у 2000–2020-х роках українські історики соціології й далі досліджували синтетичні теорії, котрі претендували на додання поки неусувного розмежування мікро- та макросоціології. Значну увагу вділяли постструктуралістській стратегії теоретичного синтезу, яку застосував П. Бурдьє у власній спробі подолати бінарну опозицію «структура — агентність» (Осипчук, 2004; Соболевська, 2011; Осипчук, 2013; Соболевська, 2014: сс. 175–182, 190–199). Вивчення цього синтетичного теоретизування дало підстави М. Соболевській стверджувати, що в разі невідповідності концептуальних систем вихідних теорій, на основі яких має синтезуватися нова теорія, виникає необхідність у переосмисленні їхніх ключових понять. Ця обставина формує особливий підхід до синтезування соціологічної теорії, що передбачає вдосконалення й оновлення категоріального апарату теоретизування. Йдеться про «категоріальний (концептуальний) синтез, характерною рисою якого стає пошук понять-операторів, за допомогою яких намагаються подолати різноманіття концептуальних дуалістичних співвідношень — об’єктивізму та суб’єктивізму, структури та дії, мікро- й макротощо» (Соболевська, 2014: с. 189). Результатом такого категоріального синтезу власне й бачилася соціологічна концепція Бурдьє, в якій розроблене ним поняття габітусу як універсальний оператор людської діяльності вможливило подолання традиційного концептуального протиставлення структури та дії. З цього погляду, габітус забезпечує агентові, або дівцю активну наявність і застосовність минулого досвіду у вигляді раніше усталених схем сприйняття, мислення та дії, вможливорює тотожність і стабільність набутих практик у часі краще, ніж зовнішні формальні правила й норми соціальної структури. Тобто габітус опосередковує зв’язок між соціальною структурою та агентністю.

Дослідницькі інтереси українських істориків соціології поширювалися й на інші синтетичні теорії, розбудовані у світовій соціології для розв’язання концептуальної дилеми «структура — агентність»: а) концепцію «синтезу синтезів» Н. Моузеліса (Осипчук, 2006); б) морфогенетичний підхід (Morphogenetic Approach) М. Арчер (Осипчук, 2007); в) теорію структурації Е. Гіденса (Соболевська, 2013; Осипчук, 2014b; Соболевська, 2014: сс. 199–206; Осипчук, 2015); г) концепцію мікро-макро переходів Д. Колмана (Шелухін, 2015). На думку А. Осипчук, аналіз кожної з таких синтетичних теорій має не лишень ідентифікувати дихотомії, які вона намагається долати, а й також з’ясувати мету, інтелектуальне підґрунтя та механізм її синтезування. Теоретичний синтез спрямований передусім на розбудову цілісної й послідовної онтології синтетичної

теорії, яка вможливило підвищення адекватності розуміння певних аспектів соціальної реальності та розв'язання конкретних теоретичних, методологічних або практичних проблем (Осипчук, 2014: с. 84). Першочергово розбудовані онтологічні засади синтезованої теорії відрізняють її від простого еклектичного поєднання тверджень та понять з різних теорій, на підставі якого неможливе цілісне й адекватне пояснення певних феноменів, рис чи аспектів соціальної реальності.

Зазвичай оцінки синтетичних теорій з боку українських дослідників були виваженими, почасти схвальними та критичними — з одночасним зазначенням їхніх концептуальних переваг та обмежень. Утім, не бракувало й украй гостро-критичних зауважень з приводу розв'язання теоретичних дихотомій шляхом розбудови цих синтетичних теорій. Є. Головаха взагалі поставив під сумнів слушність такого роду спроб долання теоретичних дилем у соціологічному теоретизуванні з огляду на нерозв'язність його окреслених завдань: «... соціологічна спільнота й далі з'ясовує питання: “А що ж насправді первинне — індивід чи суспільство? Що первинне — структура чи дія?” У працях сучасних теоретиків неймовірно багато уваги приділено саме цим проблемам, які назагал не можуть мати конструктивних розв'язань, подібно до аналогічного питання стосовно первинності курки чи яйця» (Головаха, 2004: с. 10). З цього погляду, теоретичні дилеми соціології на кшталт проблеми дуалізму структури та дії розцінювалися як одвічні нерозв'язні питання. А синтетичні теорії, що претендували на їх розв'язання, кваліфікувалися як «добродіа діалектика (в найкращих традиціях Геракліта)». Теоретичні дискусії стосовно структурно-діяльнісного дуалізму Головаха визначив як «невичерпне за дискурсивною винахідливістю з'ясування одвічних для схоластів усіх часів і народів питань», що триватиме довго та відвертатиме соціологів від дослідницької роботи. Він вважав дисциплінарно спільним для соціологів вивчення не суто соціальних дій і не суто соціальних відносин, а передусім — соціальних феноменів. Термін «соціальний феномен» тут вважався спільною назвою для всього розмаїття досліджуваного у соціальному світі, що позначає певний безпосередньо спостережуваний аспект соціальної дійсності. В реальному емпіричному дослідженні таким спостережуваним і досліджуваним феноменом можуть бути і соціальні дії, і соціальні структури, і соціальні відносини тощо.

Не всі дослідження теоретичного синтезу в Україні зводилися до суто історико-соціологічних розвідок генези, структури та евристичного потенціалу синтетичних теорій у світовій соціології. П. Федорченко-Кутуєв здійснив власний багатовимірний теоретичний синтез ідей із дослідницьких програм соціологічного дискурсу про розвиток та модернізацію, світ-системного аналізу, залежності та розвитку недорозвитку. В підсумку він визначив інтелектуальні джерела, концептуальні умови формування та засновки власної нової перспективної дослідницької програми держави, що сприяє розвитку (Кутуєв (Федорченко-Кутуєв), 2016: сс. 348–373). Методологічним підґрунтям цього історико-теоретичного дослідження став синтез ідей постпозитивістської методології аналізу дослідницьких програм І. Лакатоса та методології ідеального типізування М. Вебера. Ці синтетичні методологічні засади вможливили експлікацію ло-

гіки та визначення етапів еволюції досліджуваних концепцій у соціологічних дослідницьких програмах, зіставлення їхніх абстрактних теоретичних положень із конкретними емпіричними соціологічними даними, інтерпретацію цих дослідницьких програм як потенційно взаємодоповняльних інтелектуальних феноменів. Понад те, не менш важливими перевагами синтетичного методологічного підходу Кутуєва є можливість як урахування дослідником впливу ідеологічно ангажованих оцінок соціальної реальності на формування академічного дискурсу, так і уникнення конфліктного стилю теоретизування із його вадами (одновимірністю, редукціонізмом, неадекватним поданням позиції опонента, безпідставним критицизмом тощо).

Згодом А. Пипич зауважив проблематичність теоретичного синтезу в соціології з огляду на загальнонаукові обмеження цього методу: «Разом з синтезом емпіричного знання, через методики індуктивного висновку, ніколи не повного, усе більшого значення набуває теоретичний синтез, що не претендуючи на повноту, створює її ерзац — цілісне бачення без повноти такого висновку» (Пипич, 2019: с. 157). В основі гаданої та сподіваної цілісності синтетичних теоретичних побудов — не суто раціонально-логічні операції теоретика, а радше його так звана «інтелектуальна інтуїція». З цього погляду, жодні науки не можуть спергтися хоча б на якусь повноту емпіричного знання у теоретичних побудовах. Але поточне сукупне теоретичне знання може претендувати на пояснення нових емпіричних фактів. Якщо ж нові факти не знаходять пояснень в усій системі теоретичного знання, то ця обставина стимулює її зміну шляхом нового синтезу. В підсумку за кількістю принципово різних синтетичних загальнотеоретичних концепцій сучасна теоретична соціологія переважає природничі й технічні науки. Й попри майже півстолітню тенденцію до їх синтезу, теоретична диференціація та інтеграція є взаємодоповняльними в соціології

Водночас було презентовано спробу ідентифікації та увиразнення пізнавальної специфіки інтегрального, формального, тематичного та категоріального типів теоретичного синтезу в соціології (Судаков, 2019). Вона ґрунтувалася на узагальненні та розвитку думок теоретиків світової соціології про зазначені типи теоретичного синтезу. Спершу В. Судаков зауважив проблему інтегрального синтезу в соціології, яку свого часу досліджували П. Сорокін і Т. Парсонс. Йшлося про пізнавальні суперечності стратегії цього типу синтезу, спостережені й сучасними теоретиками. Зокрема, Р. Колінз зазначав, що частими результатами інтегрального синтезу є створення абстрактно-теоретичних типологій, які не відповідають актуальним соціальним запитам на каузально-емпіричні типології.

Натомість Дж. Ритцер нарікав, що стратегія інтегрального синтезу не дає змоги змістовно експлікувати когнітивні відмінності між макросоціологічними теоріями функціоналізму та соціального конфлікту. Тому згідно із власною рефлексійною стратегією формального синтезу він формально об'єднав ці дві теорії, орієнтовані на вивчення конкретних емпіричних фактів як специфічних проявів соціальної реальності, в «парадигму соціальних фактів». Водночас мікросоціологічні теорії символічного інтеракціонізму та соціального обміну, зорієнтовані на вивчення смислових підстав соціальних дій і мікросоціальних

взаємодій людей, були формально означені Ритцером як «парадигма соціальних дефініцій». З погляду Судакова, Ритцера стратегія формального синтезу не вможливує чітке визначення змісту фундаментальних епістемологічних підстав, які зумовлюють наявність та системну дисциплінарну єдність формалізованих парадигм соціальних фактів та соціальних дефініцій.

Стратегію тематичного синтезу Судаков пов'язує з Бергером обґрунтуванням важливості врахування особливостей взаємозв'язку трьох стрижневих тем у предметній царині соціології: соціального порядку, агентності та непередбачуваності соціальних взаємодій. Але з приводу тематичного розвитку соціології існують неабиякі розбіжності поглядів сучасних соціологів, і Бергерів погляд серед них не є одноставно визнаним. Зокрема, на думку Судакова, осердя предметної царини сучасної соціології радше становлять теми історичної й функціональної типології соціальних систем, соціальної структури як сукупності різних видів суспільної ієрархії, природи, репродукції та трансформації різних форм соціального зв'язку. Адаже наразі соціологія є єдиною наукою, що претендує на систематичне та практично-орієнтоване вивчення цих тем.

Зрештою, концептуальні уявлення сучасних соціологів про специфіку категоріального синтезу Судаков узагальнив до ідеї пошуку та обґрунтування особливого пізнавального статусу певної окремої соціологічної категорії, яка має однакову пояснювальну цінність як в об'єктивістських, так і в суб'єктивістських парадигмах, а тому може стати для них опосередковувальною категорією. Така категорія уможливує поєднання пояснювальних властивостей різних конкурентних соціологічних парадигм та синтезування на підставі їх нової теорії. Разом із тим, Судаков зауважив у соціології продовження пошуків спеціалізованих пізнавальних стратегій здійснення теоретичного синтезу різних версій мікро- та макросоціології з метою розроблення комплексних мультирівневих програм емпіричних досліджень. Деякі результати цих пошуків варто розглянути окремо.

Стратегії (пост)позитивістського теоретичного синтезу

Попервах у соціології, природно, окреслювалися засади стратегії позитивістського теоретичного синтезу. Зокрема, наприкінці 1960-х років В. Волес констатував, що кожна сучасна соціологічна теорія має рацію лишень щодо деяких аспектів соціального життя, але жодна з цих теорій не є адекватним відображенням водночас всіх цих аспектів. Відтак коли соціологи проводять певне емпіричне дослідження, для висунення його гіпотез та інтерпретації отриманих результатів вони можуть водночас спиратися на низку навіть іноді взаємно конфліктних теорій. У такий спосіб виправляються внутрішня концептуальна неоднозначність, суперечливість, надмірність та лакуни (*ambiguities, inconsistencies, redundancies and lacunae*) цих теорій. Сукупному застосуванню різних теорій в емпіричних дослідженнях передую оцінка міри взаємодоповняльності між ними. Вдалиий пошук концептуальної взаємодоповняльності між різними теоретичними підходами визначає доцільність синтезу в теоретизуванні. Йдеться про синтез нової теорії, яка предметно загальніша, ніж вихідні (первісні) теорії,

що передували їх, бо водночас інкорпорує з них найкорисніші концептуальні складники (поняття, твердження, моделі, принципи). Власне нова синтетична теорія втілює собою взаємодоповняльність лише дібраних концептуально сумісних елементів з вихідних теорій, і цій новій синтетичній теорії не обов'язково містити в собі решту складників з вихідних (первісних) теорій або долати їхню несумісність.

Перед соціологами постає проблема вибору з-поміж чималої кількості можливих концептуальних вимірів предмета теоретизування, за якими вихідні (первісні) соціологічні теорії можуть бути інтегровані в нову загальнішу синтетичну теорію: «В ідеалі ми шукаємо обмежену кількість експланансів, інтегрованих як єдина система змінних, яка може пояснити всі такі варіації в соціологічному експланандумі. Цей пошук і є змістом теоретичного синтезу в соціології» (Wallace, 1968: p. 478). Тобто теоретичний синтез бачиться зосередженим довкола визначення, добору й узагальнення трьох необхідних елементів нової синтетичної теорії: а) експланандуму, або залежної змінної — класу спостережуваних феноменів, які підлягають теоретичному поясненню; б) експланансу, або незалежної змінної — класу спостережуваних феноменів, які пояснюють варіації залежної змінної; в) логічного або причинного зв'язку між залежною та незалежною змінними. У різних вихідних (первісних) теоріях, з яких вилучаються такі концептуальні елементи, придатні для синтезу, один і той самий обраний клас спостережуваних феноменів може ідентифікуватися водночас і як експланандум, і як експлананс. Тому теоретикам доводиться шукати й обґрунтовувати сумісність цих елементарних якостей для одного класу спостережуваних феноменів у межах загальнішої синтетичної теорії. Йдеться про концептуальну консолідацію в межах цієї нової теорії найкорисніших концептуальних елементів, вилучених із вихідних (первісних) теорій, що передують їй.

На початку 1990-х років Дж. Тернер представив власну позитивістську методологію теоретичного синтезу. Ця методологія позиціювалася як один із різновидів соціологічного метатеоретизування, спрямований на вивчення наявних теорій для створення на підставі їх нової загальнішої та надійнішої теорії для практичного застосування (Turner, 1990, 1991). Тернера розчарувувало те, що соціологи були більше стурбовані абстрактною, епістемологічною критикою соціологічного теоретизування, ніж розробленням послідовних і корисних теоретичних пояснень. Тож у його розумінні синтез передбачав зосередження уваги суто й безпосередньо на самих теоріях, а не на теоретиках чи парадигмах, зводився до виділення з наявних теорій ключових ідей та об'єднання їх для створення надійної теорії: «... я виступаю за вилучення ідей з їхнього інтелектуального контексту, відкидання тих, що не видаються доречними чи виправданими з концептуальних чи емпіричних причин, і використання лише тих ідей, які видаються такими, що відображають динаміку якогось загального процесу. Мета полягає в тому, щоб використовувати теорії для побудови кращих...» (Turner, 1990: p. 44). Згідно з цією стратегією, послідовність процесу теоретичного синтезу передбачала: а) добір предметно відповідних теорій, незважаючи на те, що вони можуть бути вкорінені в різних інтелектуальних традиціях; б) уточнення понять, моделей та положень дібраних теорій, виділення з-поміж їх-

ніх складників всього того, що є правдоподібним (plausible) і корисним для цілей дослідника; в) простий і формальний виклад теорій, надання їм абстрактності та інваріантності (тобто застосовності до всіх часів і локацій, незалежно від конкретного історичного чи емпіричного контексту) для полегшення їх порівняння; г) власне синтез теорії або її частин з іншими теоріями: подання вихідних теорій у формі таблиці для унаочнення точок конвергенції та дивергенції їхніх положень, тобто розбиття теорій на окремі положення, локалізацію в одному спільному рядку таблиці тих положень теорій, які стосуються певного аспекту, щоби прогаліни в комірках таблиці показали, де теорії розбігаються або досліджують різні процеси; д) розбудову аналітичної моделі та її фігуральне подання, щоб унаочнити причинні процеси, концептуалізовані в розбудованій новій синтетичній теорії.

У другій половині 1980-х років Т. Фараро та Дж. Скворец оприлюднили власну постпозитивістську концепцію процесу синтезу дискретних теорій і принципів для розбудови дедалі більш комплексної та єдиної загальної теорії. Вони вважали цей процес фундаментальним для соціології з огляду на чималу чисельність та неорганізоване примноження плідних соціологічних досліджень і публікацій, що заважало інтелектуальній інтеграції отриманих теорій і знахідок. Можливість долання зауваженої кризи перевиробництва знання вбачалася в уніфікації здійснених теоретизувань, тобто зведенні їх до єдиної спільної форми або теоретичної системи. Власне Фараро та Скворец віддають перевагу терміну «уніфікація» перед терміном «синтез» в обґрунтуванні свого бачення можливості концептуальної консолідації соціологічного теоретизування. Загалом таке бачення виходу із кризової ситуації в теоретичній соціології склалося під впливом вражень цих дослідників від аналогічної ситуації та спроб виходу з неї у теоретичній фізиці. Тож вони загалом екстраполювали критерії придатності теоретичного знання для уніфікації із природничих наук на соціологічне теоретизування:

«Уніфікація є особливо бажаною, якщо сутності — принципи або набори ідей, які підлягають уніфікації, відповідають кільком умовам: (1) кожен корпус (body) ідей є внутрішньо узгодженим (coherent), має певне бачення чи картину, у якій зв'язок різних обговорюваних об'єктів є досить виразним; (2) кожен [корпус ідей] є абстрактним та загальним і пропонує низку пояснень різних феноменів; і (3) кожен [корпус ідей] успішно пройшов різні емпіричні перевірки. Нарешті, четверта умова робить проблему уніфікації подібною до проблем теоретичної фізики: (4) також [корпус ідей] формулюється в математичних термінах» (Fararo, Skvoretz, 1987: p. 1184).

Теоретична уніфікація полягає в математичній кодифікації тверджень вихідних (первісних) теорій на засадах спільної формальної мови. Далі специфікується формальне об'єднання цих кодифікованих теорій в уніфіковану комплексну загальнішу теорію. Спрощення теоретизування шляхом формалізації, тобто зведення теоретичних принципів, тверджень та гіпотез до математичних моделей і формул, уможливорює кількісне емпіричне тестування їх. Тож згодом отримана уніфікована теорія має підлягати емпіричній перевірці шляхом оцінювання мір узгодження її дескриптивних і прогностичних тверджень із сукуп-

ністю емпіричних даних. Зрештою дослідники з'ясовують, які нові ідеї та інтерпретації можуть впливати із успішно протестованої уніфікованої теорії. Вони ускладнюють (розширюють і поглиблюють) її твердження та формальні вираження їх у вигляді математичних формул. Загалом припускається перманентний процес ускладнення уніфікованої теорії через інтеграцію до неї різних дедалі новіших версій теоретизування у форматі уніфікаційної теоретичної дослідницької програми¹. З уніфікацією, яка вможливує один із різних способів взаємозв'язку низки теорій, пов'язують сподівання на розбудову соціології як кумулятивної науки за взірцем природничих наук.

Два роки по тому Фараро самостійно оприлюднив результати власного розроблення ідеї теоретичної уніфікації в соціології. Він наголосив, що під уніфікацією не має на увазі остаточну розбудову єдиної теорії одним дослідником чи навіть цілою дослідницькою групою шляхом включення до цієї теорії інших теорій, що передували їй у часі. Йшлося натомість радше про зміщення уваги на динаміку теоретичної уніфікації як рекурсивного процесу, котрий відбувається через послідовні епізоди інтеграції теорій, коли інтегративні наслідки будь-якого такого епізоду входять до пізнішого епізоду (Fararo, 1989: p. 175). Рекурсія уявляється складеною з низки послідовних і пов'язаних епізодів уніфікації принципів, тверджень і гіпотез із різних теоретизувань: успішні результати попередніх епізодів уніфікації, своєю чергою, можуть уніфікуватися в пізніших епізодах уніфікації. Епізоди теоретичної уніфікації розглядаються як події, що локалізуються і тривають у часі, а не відбуваються миттєво. Сукупно такі послідовні й пов'язані епізоди уніфікації конституюють рекурсивний процес уніфікації. Кожен епізод динаміки уніфікації соціологічного теоретизування відбувається завдяки певній інтегративній інтелектуальній операції теоретика над придатними концептуальними матеріалами широкого спектру — від дуже конкретних до дуже загальних. В кожному з епізодів уніфікації соціологи роблять певний власний інтеграційний внесок — вибірково комбінують, формалізують та уніфікують концептуальні елементи і складники з різних теоретичних джерел.

Оскільки результатами будь-якого епізоду уніфікації різних концептуальних матеріалів стають нові ідеї, котрі можуть увійти до наступних таких епізодів, рекурсивний процес сукупної теоретичної уніфікації зумовлює кумулятивний ефект теоретизування: «... послідовні епізоди [уніфікації] створюють дедалі вичерпнішу теорію. Але ця всеосяжна теорія не створюється одним махом; радше вона *рекурсивно генерується* процесом уніфікації» (Fararo, 1989: p. 175). З часом, за докладання належних зусиль соціологів через рекурсивний процес теоретичної уніфікації соціологічне теоретизування могло б вийти зі спостережуваного хаотичного стану. Сприятливим соціально-психологічним тлом для такої успішної кумуляції теоретичного знання Фараро визнав виникнення «*духу уніфікації*» (*spirit of unification*) — своєрідного дифузного інтелектуального стану або почуття фахової соціологічної спільноти. Йдеться про певне ціннісне зобов'язання соціологів щодо здійснення рекурсивного процесу тео-

¹ Неодноразове оперування поняттям дослідницької програми є виявом опертя Фараро на постпозитивістську методологію її аналізу, розроблену І. Лакатосом. Це дає нам підстави ідентифікувати Фарарову стратегію теоретичного синтезу як постпозитивістську.

ретичної уніфікації та сприяння інтелектуальним умовам фактичного виникнення її епізодів. «Дух уніфікації» спонукає дослідників непинно продовжувати теоретизування, не перейматися частковістю та обмеженістю результатів будь-якого епізоду теоретичної уніфікації, а розглядати їх як підставу для визначення цілей щодо майбутніх епізодів уніфікації. Попри незначність досягнень будь-якого конкретного епізоду уніфікації, сенс залучення теоретика до її рекурсивного процесу полягає в тому, щоб безперервно рухати його далі для досягнення більш задовільного стану інтеграції соціологічного теоретичного знання.

З огляду на величезні кількості і розмаїття ідей у сучасному соціологічному теоретизуванні Фараро намагався з'ясувати, які групи цих ідей можуть входити до епізодів уніфікації та яким чином вона може здійснюватися. Він розрізнив за мірою продуктивності уніфікацію теоретичних ідей в межах окремої дослідницької програми та уніфікацію теоретичних ідей з низки різних дослідницьких програм. Якщо уніфікуються ідеї всередині окремих дослідницьких програм, такі програми стають плідними. Але оскільки динаміка уніфікації не перетинає межі цих програм, концептуальна розмежованість між ними тільки поглиблюється. Якщо ж успішно уніфікуються теоретичні ідеї з різних дослідницьких програм, то динаміка уніфікації долає кордони цих програм та концептуально поєднує їх. Створенню таких сполучних епізодів уніфікації теоретичних складників з різних дослідницьких програм і доланню розмежувальних бар'єрів між ними неабияк сприяє спільна для них заздалегідна метатеорія. Тож Фараро виокремлює два рівні фактичних операцій та епізодів міжпрограмної уніфікації: а) рівень уніфікації переважно метатеоретичних ідей; б) рівень уніфікації теоретичних ідей і теоретичних методів з різних дослідницьких програм. Особливості метатеоретичної уніфікації увиразнює Фарарів аналіз здійснення уніфікації двох теоретичних засад, які відрізняються або й навіть суперечать одна одній на пресупозиційному рівні. Формування пресупозицій шляхом вибору із взаємовиключних теоретичних альтернатив на кшталт структурного функціоналізму та історичного матеріалізму може стати постійною перешкодою теоретичній уніфікації в соціології загалом. Тож у такому випадку уніфікація має передбачати концептуальну операцію пресупозиційної трансформації двох вихідних альтернативних теоретичних засад, які уніфікуються. Йдеться про обґрунтування концептуального зв'язку між ними для створення в підсумку інтегрованих теоретичних засад.

Фараро пропонує ґрунтувати метатеоретичну модель соціологічного теоретизування класичної та сучасної доби на філософії процесу, розробленій у працях А.Ф. Вайтгеда. Ця пропозиція аргументується сподіванням, що соціологічна метатеорія, уґрунтована на філософії процесу, конституює всеохопний світогляд загальної теоретичної соціології як всебічної дослідницької традиції. Вайтгедів наголос на первинності та *рекурсивній генеративності* (*recursive generativity*) процесу становить підґрунтя, на якому власне й постало Фарарове трактування теоретичної уніфікації в соціології: «Уніфікація є рекурсивним процесом, у якому ми прагнемо перевести поточний стан деяких компонентів загальної теоретичної соціології в якийсь новий стан, який потім становить ма-

теріал для нового епізоду того, що я назвав динамікою уніфікації» (Fararo, 1989: р. 189). Природно, не всі спроби теоретичної уніфікації є обов'язково успішними. Наприклад, якщо в результаті уніфікації двох або й більше теоретизувань постає певне нове теоретизування, яке не є кращим і загальнішим за ті, що передували йому як його вихідні джерела, то відбувається просто збільшення чисельності різних неуніфікованих теоретизувань. Але й результати неуспішних спроб теоретичної уніфікації у вигляді навіть здійснених попередніх кроків формалізації вихідних теоретизувань можуть стати корисними. Зокрема, завдяки цим формальним побудовам у шереху широкообсяжних теоретичних ідей можуть виявлятися засновки нових важливих принципів концептуальної репрезентації соціальних феноменів для плідного емпіричного аналізу їх.

На окреслену методологію теоретичної уніфікації спиралися Фарарові спроби теоретичного синтезу. Зокрема, він намагався вибірково синтезувати важливі елементи гостро конкурувальних теорій раціонального вибору та неофункціоналізму для створення на їх підґрунті загальної соціальної теорії (Fararo, 1993). Для цього Фараро з'ясував, як ключові поняття однієї теорії співвідносяться з аналогічними ключовими поняттями в іншій задля можливого комбінованого застосування їх в уніфікованій теорії.

Пізніше предметом вивчення став досвід Т. Парсонса та Дж. Гоманса в розбудові теоретичного підґрунтя для уніфікації та інтеграції всіх теорій, розроблених на підставі емпіричних соціологічних досліджень (Fararo, 2001). Йшлося про спроби забезпечити синтез теоретизувань цих двох теоретиків, які претендували на створення засад загальної теоретичної соціології. Результати теоретичного синтезу в цій книзі оцінюються з огляду на низку визначених когнітивних стандартів: а) теоретичної структури щодо ясності, загальності, повноти та точності; б) привабливості теоретичної моделі щодо простоти, плідності та несподіваності; в) охоплення ключових теоретичних проблем; г) експліцитної позиції щодо пресупозиційних проблем; д) емпіричної адекватності щодо узгодженості між емпіричними наслідками теоретичних моделей і масивами емпіричних даних.

Разом із тим, було поглиблено трактування теоретичної уніфікації: поряд із неодмінним визначенням ключовою інтелектуальною одиницею епізоду створення інтегративного внеску, який може входити до наступних таких епізодів у рекурсивному процесі, наголошувалися також подовження у часі та колективність цього процесу. На відміну від динаміки уніфікації теоретизувань у фізичних науках, у соціології рекурсивний процес теоретичної інтеграції бачився не лише тривалішим у часі, а й менш уніфікувальним процесом за результатами. Зокрема, уніфікація соціологічних теорій трактувалася як часткова і неповна: «Якщо X та Y є двома теоретичними структурами, то в одному епізоді синтезу певні компоненти X і певні компоненти Y є сутностями, поєднаними між собою. Але інші особливості X та Y можуть залишатися неконсолідованими між собою. Отже, в будь-якому одному інтегративному епізоді те, що відбувається, найімовірніше, буде лише частковим синтезом теоретичних структур, що входять до нього» (Fararo, 2001: р. 280). Глибина інтеграції соціологічного теоретизування знову пов'язувалася із поширеністю серед соціологів «духу уніфікації»

теорій. Цей дух визначався не лишень як їхня когнітивна прихильність до створення інтегративних епізодів теоретизування, а й як те, що сприяє інтелектуальним умовам, які заохочують і це створення, і розуміння сенсу та визнання таких інтегративних зусиль теоретиків. Загалом йшлося вже про довершену стратегію теоретичного синтезу в соціології, головною метою якого є уніфікація теорій через рекурсивні епізоди часткового синтезу їх. Утім, вище йшлося радше про загальнотеоретичний синтез, тоді як у соціології здійснюється також синтез спеціальних та/або галузевих теорій для розроблення концептуальних засад прикладних соціологічних досліджень.

Спеціалізований та/або галузевий теоретичний синтез

Позитивістський теоретичний синтез в різних спеціальних та/або галузевих соціальних та поведінкових науках спрямований передусім на концептуальне забезпечення прикладних емпіричних досліджень. Це стосується, зокрема, «емпіричної соціальної науки» з «міжнародних відносин», в межах якої формулюють та емпірично перевіряють «мультитеоретичні» положення щодо конкретних проблем світової політики (Moravcsik, 2003). Чимало помітних теоретичних внесків у науку з міжнародних відносин мають синтетичне походження, тобто створюються методом теоретичного синтезу та емпірично тестуються. Е. Моравчик зробив спробу окреслити набір основних принципів, які мають лежати в основі практичної програми для синтезу теорії в цій прикладній науковій дисципліні. Він зауважив доволі нетривіальні форми всеохопних теоретичних припущень в перебігу синтетичного теоретизування в науковій галузі міжнародних відносин:

«Більшість синтезів складається з набору дискретних теорій, пов'язаних набором всеохопних припущень. Всеохопні припущення набувають різних форм, кожна з яких містить тонко розрізніювані формальні та субстантивні припущення: рівняння багатовимірної регресії, моделі теорії ігор, експліцитні моделі взаємодій, дерева рішень, лексикографічні впорядкування, наративні пояснення, багатетапні послідовності ... тощо» (Moravcsik, 2003: p. 132).

Вважається, що різні формалізовані математичні моделі багатовимірних статистик забезпечують теоретичну стислість, за рахунок якої можливі водночас чіткі та всебічні пояснення більшості великих подій у світовій політиці. Адже складність подій на кшталт спалахів Першої та Другої світових воєн, появи міжнародних норм прав людини та розвитку Європейського Союзу унеможлиблює їх переконливі однопричинні пояснення. А неформалізовані пояснення багатфакторного зумовлювання міжнародних політичних подій можуть бути придатними радше як підґрунтя для формулювання гіпотез про них. Багатовимірною статистичною формалізацією не лишень уможлиблює одночасне моделювання набору таких взаємопов'язаних гіпотез, а й суттєво полегшує його завдяки пом'якшенню умов щодо заздалегідних онтологічних засад теоретичного синтезу:

«... елементи синтезу, незважаючи на те, що вони обов'язково когерентні на якомусь фундаментальному рівні, не обов'язково мають спільний набір основних онтологічних припущень. Незважаючи на те, що всеохопні припущен-

ня, закладені в певній моделі, мають бути мінімально когерентними та виправдовувати співвідношення елементів у мультитеоретичному синтезі, немає потреби, щоб кожна субтеорія синтезу виражала ідентичні припущення щодо фундаментальних онтологічних питань (наприклад, ідентичності головних дієвців, природи індивідуальних мотивацій, рівня раціональності дієвців, домінуювальних форм соціальної взаємодії)» (Moravcsik, 2003: p. 132).

Але сфера застосування результатів теоретичного синтезу, здійсненого на підґрунті формалізованих моделей багатовимірних статистик, обмежується не лише результатами дослідження внутрішньої узгодженості їхніх складників, а й також природою емпіричних даних для перевірки їх. Емпірична перевірка широких і складних мультитеоретичних синтезів може обтяжуватися більшими методологічними труднощами, ніж перевірка простих теоретичних припущень. Існують труднощі, пов'язані з пошуком необхідних порівняльних емпіричних випадків подій міжнародної політики, а також зумовлені почасти хаотичністю її як сукупності складних взаємочинних процесів. Моравчик вважає одним із способів розв'язання цих проблем дезагрегацію результатів синтезу на елементи та окрему перевірку кожного з них, а також припущень про поєднання їх (причому, за необхідності, якісними методами). Він сподівається на надійність такої емпіричної перевірки синтетичної теорії, бо переконаний, що епістемологічний статус результатів теоретичного синтезу нічим не відрізняється від статусу однієї його вихідної теорії.

П. Паунд та Р. Кемпбел дослідили можливості теоретичного синтезу в разі проведення соціологічних досліджень проблематики охорони громадського здоров'я. Вони визначили теоретичний синтез як діяльність, головню зосереджену на порівнянні та сплітанні (weaving) до купи конкретних, пов'язаних теорій, що становлять інтерес, для кращого практичного використання їх (Pound, Campbell, 2015). В перебігу теоретичного синтезу зіставляються, оцінюються та об'єднуються наявні вихідні теорії, щоб дійти глибшого теоретичного розуміння емпірично досліджуваних феноменів у новій синтетичній теорії.

Для синтезування невеликої кількості соціологічних теорій, що стосуються ризику, пов'язаного зі здоров'ям, Паунд та Кемпбел обрали, реактуалізували, адаптували та розвинули методологію метатеоретичного синтезу Дж. Тернера (описану вище). Вихідним етапом їхнього синтезу було виявлення вихідних теорій, придатних для цього. Йшлося про теорії, в яких досліджуваний феномен міг мати різне пояснення. Ці теорії визнавалися релевантними для синтезу, якщо вони мали достатньо спільного між собою, але водночас також були й достатньо відмінними в аналізі досліджуваного феномену, щоби сукупно забезпечити його різнобічніше пояснення. Наступним етапом була підготовка до синтезу — уточнення дібраних теорій та виокремлення в них усього того, що могло стати корисним, вірогідним і релевантним для мети здійснюваного синтезу. Тобто дослідники вилучали, уточнювали та узагальнювали ті частини всіх вихідних теорій, які їх цікавили.

Етап власне теоретичного синтезу передбачав процес свого роду спостережного «занурення» у структури теорій, щоби глибше дослідити їхні смисли та функційні можливості в поясненні досліджуваного феномену. Йшлося передуд-

сім про розбиття дібраних теорій на відносно прості теоретичні положення та надання їм абстрактності, щоби уможливити зручне порівняння цих теорій у точках можливої їх змістової конвергенції та дивергенції. Коли порівнювалися абстраговані положення вихідних теорій, відзначалися точки їхньої конвергенції та дивергенції. Тобто з'ясовувалося, чи існує між окремими положеннями дібраних теорій певний рівень конвергенції. Окремі положення як елементи вихідних теорій не могли бути синтезовані, якщо рівень конвергенції між цими теоретичними положеннями не був достатнім. Якщо якась дібрана теорія взагалі не враховувала розглядуваний аспект, вона теж, природно, в цій точці не підлягала синтезу. Зрештою, виявлені точки конвергенції положень вихідних теорій ставали свого роду осередками концептуального об'єднання цих теоретичних положень.

Процес теоретичного синтезу довершувався етапом його уточнення, коли отриману синтетичну теорію переглядали, щоби з'ясувати, чи можна отримати за її допомоги додаткові теоретичні осягнення (insights) та уявлення. Йшлося про ретельніший аналіз результатів здійсненого синтезу для створення нових теоретичних ідей та більш сильної нової теорії.

Окрім емпіричної перевірки щойно розбудованої методом теоретичного синтезу нової синтетичної теорії Паунд та Кемпбел вбачають певні можливості для оцінки її надійності у з'ясуванні відтворюваності її результатів. Йдеться, наприклад, про одночасне незалежне одне від одного здійснення синтезу двома дослідниками на основі одних і тих самих дібраних вихідних теорій, порівняння отриманих результатів та оцінювання їх відтворюваності. Втім, у такому гіпотетичному випадку не очікується високий ступінь відтворюваності синтезованих результатів, бо навіть за всієї систематичності та строгості процесу теоретичного синтезу він вважається інтерпретаційним дослідницьким підходом.

Висновки

За результатами здійсненого побіжного огляду питань історії, методології й типології теоретичного синтезу в соціології ми спостерегли низку особливостей і тенденцій в реалізації евристичного потенціалу цього методу. Передусім ідеться про зміну характеру рефлексії практик цього іманентного методу теоретизування в теоретичному дискурсі соціології, а саме відбувся перехід від переважно імпліцитної до експліцитної та декларативної його застосовності впродовж ХХ століття. Другою характерною тенденцією слід вважати зміни ставлення самих соціологів до очікуваних результатів застосування теоретичного синтезу: їхні дещо надмірні сподівання на загальну інтеграцію та кумуляцію соціологічного теоретизування змінилися попервах на розчарування та невдоволення мірою продуктивності цього методу в уніфікації всього теоретичного знання, а згодом — на помірковане, виважене та тверезе проектування та оцінювання його застосовності в реалізації скромніших наукових задумів. Поряд із далекосяжними амбіціями загальнотеоретичного синтезу дедалі більше декларується налаштованість на прикладні реалістичні завдання спеціалізованого та/або галузевого теоретичного синтезу.

Власне таке диференціювання — загальнотеоретичне vs. спеціалізоване та/або галузеве теоретичне — можна розглядати як певну подобу типології теоретичного синтезу за предметною масштабністю цілей його застосування. З огляду на проаналізовані в цій статті стратегії позитивістського синтезу можна гіпотетично диференціювати його на ранньопозитивістську (О. Конт), інструментально-позитивістську (В. Волес, Дж. Тернер та ін.) та постпозитивістську (Т. Фараро, Дж. Скворец) версії (втім, це припущення потребує окремого глибокого розроблення).

Загалом є підстави продовжувати розглядати теоретичний синтез як спосіб зменшити надмірну чисельність та різноманіття різних версій теоретизування в науковому дискурсі соціології, щоби полегшити й покращити розуміння або набути докорінно нове осягнення досліджуваних соціальних проблем. Декларована мета теоретичного синтезу — збільшення загальності та предметне розширення застосовності висновків з різних версій теоретизування як результат їхньої концептуальної інтеграції для отримання нових повніших знань — залишається актуальною в соціології.

Джерела

Александр, Дж. (1992a). Нові теоретичні напрями в соціології. *Філософська і соціологічна думка*, 2, 121–130.

Александр, Дж. (1992b). Нові теоретичні напрями в соціології. *Філософська і соціологічна думка*, 4, 132–156.

Головаха, Є. (2004). Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспектива розвитку. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 5–14.

Коллінз, Р. (1993). Теорія конфлікту в сучасній макроісторичній соціології. *Філософська і соціологічна думка*, 6, 81–98.

Кутуєв (Федорченко-Кутуєв), П.В. (2016). *Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології*: монографія. Херсон: Гельветика.

Луцай, В.С. (1995). Позитивістський синтез О. Конта. *Філософська та соціологічна думка*, 9–10, 145–151.

Осипчук, А. (2007). Теорія морфогенезу Маргарет Арчер як спроба синтезу «структура-агентність». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 150–163.

Осипчук, А.Д. (2004). Синтез рівнів «структура» — «агент» у рефлексивній соціології П'єра Бурдьє. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 32, 48–55.

Осипчук, А.Д. (2006). Синтетична соціологічна концепція Нікоса Моузеліса. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 58, 13–17. Взято з: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9638>

Осипчук, А.Д. (2013). Габітус як механізм синтезу структури й агентності в соціологічній теорії П'єра Бурдьє. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 148, 3–10. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s_2013_148_3

Осипчук, А.Д. (2014a). До питання теоретичного синтезу в сучасній соціології. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 3/4(23/24), 79–85.

Осипчук, А.Д. (2014b). Структурація, простір і час: реконструкція спроби побудови теорії синтезу «структури-агентності» Ентоні Гідденса. *Грані*, 11, 112–118. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_23

Осипчук, А.Д. (2015). Структура, агентність та соціальна система в теорії структурації Ентоні Гідденса. *Грані*, 12, 74–79.

Пипич, А. (2019). Пост-некласичний синтез знання і соціальна наука. *Філософія освіти*, 2(25), 151–168. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-9>

Ритцер, Дж. (1994а). Микро-макро синтез в социологической теории: применение метатеретического инструментария. *Социологическая теория сегодня. Сборник статей американских и украинских теоретиков* / Под ред. В. Танчера (с. 68–86.). Киев: ИС НАНУ.

Ритцер, Дж. (1994б). Нынешнее состояние социологической теории: новые синтезы. *Социологическая теория сегодня. Сборник статей американских и украинских теоретиков* / Под ред. В. Танчера (с. 24–44). Киев: ИС НАНУ.

Ручка, А.А., Танчер, В.В. (1992). *Очерки истории социологической мысли*. Киев: Наукова думка.

Ручка, А.О., Танчер, В.В. (1995). *Курс історії теоретичної соціології*. Київ: Наукова думка.

Соболєвська, М. (2013). Соціальний порядок та соціальна інтеграція крізь призму синтетичної соціологічної теорії Е. Гіденса. *Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки*, 18, 19–27.

Соболєвська, М. (2014). *Порядок дискурсу порядку: неофункціоналізм та постструктуралізм у сучасній соціологічній теорії*: монографія. Київ: Логос.

Соболєвська, М.О. (2011). Постструктуралістська стратегія категоріального синтезу соціологічної теорії П. Бурдьє як спроба концептуального переосмислення інтегративних засад суспільного життя. *Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки*, 12, 10–17.

Судаков, В.І. (2019). Теоретичний синтез в соціології як рефлексивний процес та логіко-гносеологічна процедура. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Серія «Соціологічні науки»*, 4(43), 4–12.

Танчер, В. (ред.). (1994). *Социологическая теория сегодня: Сборник статей американских и украинских теоретиков*. Киев: ИС НАНУ.

Танчер, В. (1996). Соціологічна думка України на тлі світової соціології. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1–2, 18–26.

Тьорнер, Дж. (1992). Піднесення і падіння імперій: соціологічна теорія. *Філософська і соціологічна думка*, 6, 83–98.

Уили, Н. (1994). История и политика современной социологической теории. *Социологическая теория сегодня. Сборник статей американских и украинских теоретиков* / Под ред. В. Танчера (с. 45–67). Киев: ИС НАНУ.

Уоллес, У. (1994). Про дисциплінарну матрицю в соціології. *Філософська і соціологічна думка*, 1–2, 103–117.

Федорченко-Кутуєв, П. (1993а). Дві версії соціології Т. Парсонса: Р. Мюнх і Дж. Александер. Стаття перша. Теорія дії з кантіанської перспективи: інтерпретація Ріхарда Мюнха. *Філософська і соціологічна думка*, 7–8, 29–52.

Федорченко-Кутуєв, П. (1993б). Дві версії соціології Т. Парсонса: Р. Мюнх і Дж. Александер. Стаття друга. Неофункціоналістська дослідницька програма Дж. Александера. *Філософська і соціологічна думка*, 9–10, 48–71.

Шелухін, В.А. (2015). Мікро-макро теоретичний синтез у концепції норм Д. Коулмана. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*, 4, 9–16. Взято з: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/4234>

Fararo, T.J. (1989). The Spirit of Unification in Sociological Theory. *Sociological Theory*, 7(2), 175–190. <https://doi.org/10.2307/201894>

Fararo, T. J. (1993). General Social Equilibrium: Toward Theoretical Synthesis. *Sociological Theory*, 11(3), 291–313. <https://doi.org/10.2307/201972>.

Fararo, T.J. (2001). *Social Action Systems: Foundation and Synthesis in Sociological Theory*. Westport, CT: Praeger Publishers.

Fararo, T.J., Skvoretz, J. (1987). Unification Research Programs: Integrating Two Structural Theories. *American Journal of Sociology*, 92(5), 1183–1209. <https://doi.org/10.1086/228632>

Giddens, A. (1987). Nine theses on the future of sociology. In: A. Giddens, *Social Theory and Modern Sociology* (pp. 22–51). Cambridge: Polity Press.

Holmwood, J., Stewart, A. (1994). Synthesis and Fragmentation in Social Theory: A Progressive Solution. *Sociological Theory*, 12(1), 83–100. <https://doi.org/10.2307/202037>

Johnson, T., Dandeker, Ch., Ashworth, C. (1984). Theoretical sociology: the conditions of fragmentation and unity. In: T. Johnson, Ch. Dandeker, C. Ashworth, *The Structure of Social Theory: Dilemmas and Strategies* (pp. 1–28). London: Macmillan.

Kalberg, S. (2007). A Cross-National Consensus on a Unified Sociological Theory? Some Inter-Cultural Obstacles. *European Journal of Social Theory*, 10(2), 206–219. <https://doi.org/10.1177/1368431007078882>

Moravcsik, A. (2003). Theory synthesis in international relations: real not metaphysical. *International Studies Review*, 5(1), 131–136. https://doi.org/10.1111/1521-9488.501019_4

O'Neill, J., Turner, B.S. (2001). Introduction — The fragmentation of sociology. *Journal of Classical Sociology*, 1(1), 5–12. <https://doi.org/10.1177/14687950122232431>

Ozanne, H. (1945). «Synthesis» in Social Science. *Sociometry*, 8(2), 208–215. <https://doi.org/10.2307/2785240>

Pound, P., Campbell, R. (2015). Exploring the feasibility of theory synthesis: A worked example in the field of health related risk-taking. *Social Science & Medicine*, 124, 57–65. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.11.029>

Ritzer, G. (1990a). Micro-macro linkage in sociological theory: applying a metatheoretical tool. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 347–370). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-014>

Ritzer, G. (1990b). The current status of sociological theory: the new syntheses. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 1–32). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-002>

Turner, J.H. (1990). The misuse and use of metatheory. *Sociological Forum*, 5(1), 37–53. <https://doi.org/10.1007/BF01115136>

Turner, J.H. (1991). Developing Cumulative and Practical Knowledge through Metatheorizing. *Sociological Perspectives*, 34(3), 249–268. <https://doi.org/10.2307/1389510>

Van den Berghe, P.L. (1963). Dialectic and Functionalism: Toward a Theoretical Synthesis. *American Sociological Review*, 28(5), 695–705. <https://doi.org/10.2307/2089908>

Wallace, W.L. (1968). Toward a Theoretic Synthesis in Sociology. *The Sociological Quarterly*, 9(4), 440–478. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1968.tb01070.x>

Willy, N. (1990). The history and politics of recent sociological theory. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 392–416). Columbia University Press: New York. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-016>

Отримано 19.03.2025

Прийнято до друку після рецензування 23.04.2025

Опубліковано 28.08.2025

References

Alexander, J. (1992a). New theoretical directions in sociology. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 2, 121–130. [=Александр 1992a]

Alexander, J. (1992b). New theoretical directions in sociology. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 4, 132–156. [=Александр 1992b]

Collins, R. (1993). Conflict Theory in Modern Macrohistorical Sociology. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 6, 81–98. [=Коллінз 1993]

Fararo, T.J. (1989). The Spirit of Unification in Sociological Theory. *Sociological Theory*, 7(2), 175–190. <https://doi.org/10.2307/201894>

Fararo, T.J. (1993). General Social Equilibrium: Toward Theoretical Synthesis. *Sociological Theory*, 11(3), 291–313. <https://doi.org/10.2307/201972>

Fararo, T.J. (2001). *Social Action Systems: Foundation and Synthesis in Sociological Theory*. Westport, CT: Praeger Publishers.

Fararo, T.J., Skvoretz, J. (1987). Unification Research Programs: Integrating Two Structural Theories. *American Journal of Sociology*, 92(5), 1183–1209. <https://doi.org/10.1086/228632>

Fedorchenko-Kutyuyev, P. (1993a). Two versions of T. Parsons' sociology: R. Munch and J. Alexander. Article one. Theory of action from a Kantian perspective: an interpretation of Richard

Munch. [In Ukrainian]. *Philosophical and sociological thought*, 7–8, 29–52. [=Федорченко-Кутуєв 1993a]

Fedorchenko-Kutuyev, P. (1993b). Two versions of T. Parsons' sociology: R. Munch and J. Alexander. Article two. J. Alexander's neofunctionalist research program. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 9–10, 48–71. [=Федорченко-Кутуєв 1993b]

Giddens, A. (1987). Nine theses on the future of sociology. In: A. Giddens, *Social Theory and Modern Sociology* (pp. 22–51). Cambridge: Polity Press.

Golovakha, Ye. (2004). Sociological knowledge: specifics, criteria of scientificity and development prospects. [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 5–14. [=Головаха 2004]

Holmwood, J., Stewart, A. (1994). Synthesis and Fragmentation in Social Theory: A Progressive Solution. *Sociological Theory*, 12(1), 83–100. <https://doi.org/10.2307/202037>

Johnson, T., Dandeker, Ch., Ashworth, C. (1984). Theoretical sociology: the conditions of fragmentation and unity. In: T. Johnson, Ch. Dandeker, C. Ashworth, *The Structure of Social Theory: Dilemmas and Strategies* (pp. 1–28). London: Macmillan.

Kalberg, S. (2007). A Cross-National Consensus on a Unified Sociological Theory? Some Inter-Cultural Obstacles. *European Journal of Social Theory*, 10(2), 206–219. <https://doi.org/10.1177/1368431007078882>

Kutuyev (Fedorchenko-Kutuyev), P.V. (2016). *Transformations of Modernity: Institutions, Ideas, Ideologies*: Monograph. [In Ukrainian]. Kherson: Helvetica Publishing House. [=Кутуєв (Федорченко-Кутуєв) 2016]

Lupatsii, V.S. (1995). O. Comte's Positivist Synthesis. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 9–10, 145–151. [=Лупатій 1995]

Moravcsik, A. (2003). Theory synthesis in international relations: real not metaphysical. *International Studies Review*, 5(1), 131–136. https://doi.org/10.1111/1521-9488.501019_4

O'Neill, J., Turner, B.S. (2001). Introduction – The fragmentation of sociology. *Journal of Classical Sociology*, 1(1), 5–12. <https://doi.org/10.1177/14687950122232431>

Osyphchuk, A. (2007). Margaret Archer's theory of morphogenesis as an attempt at a «structure-agency» synthesis. [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 150–163. [=Осипчук 2007]

Osyphchuk, A. D. (2004). Synthesis of the levels of «structure» – «agent» in Pierre Bourdieu's reflexive sociology. [In Ukrainian]. *NaUKMA Research Papers. Sociological Sciences*, 32, 48–55. [=Осипчук 2004]

Osyphchuk, A.D. (2006). Nikos Mouzelis' synthetic sociological theory. [In Ukrainian]. *NaUKMA Research Papers. Sociological sciences*, 58, 13–17. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9638> [=Осипчук 2006]

Osyphchuk, A.D. (2013). Habitus as a mechanism for the synthesis of structure and agency in Pierre Bourdieu's sociological theory. [In Ukrainian]. *NaUKMA Research Papers. Sociological Sciences*, 148, 3–10. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAs_2013_148_3 [=Осипчук 2013]

Osyphchuk, A.D. (2014a). On the issue of theoretical synthesis in modern sociology. [In Ukrainian]. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Political Science. Sociology. Law*, 3/4 (23/24), 79–85. [=Осипчук 2014a]

Osyphchuk, A.D. (2014b). Structuration, space and time: a reconstruction of Anthony Giddens' attempt to build a theory of the synthesis of «structure-agency». [In Ukrainian]. *Edges*, 11, 112–118. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_23 [=Осипчук 2014b]

Osyphchuk, A.D. (2015). Structure, agency and social system in Anthony Giddens' theory of structuration. [In Ukrainian]. *Edges*, 12, 74–79. [=Осипчук 2015]

Ozanne, H. (1945). «Synthesis» in social science. *Sociometry*, 8(2), 208–215. <https://doi.org/10.2307/2785240>

Pound, P., Campbell, R. (2015). Exploring the feasibility of theory synthesis: A worked example in the field of health related risk-taking. *Social Science & Medicine*, 124, 57–65. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.11.029>

- Рупч, А. (2019). Post non-classical synthesis of knowledge and social science. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 2(25), 151–168. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-9> [=Піпич 2019]
- Ritzer, G. (1990a). Micro-macro linkage in sociological theory: applying a metatheoretical tool. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 347–370). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-014>
- Ritzer, G. (1990b). The current status of sociological theory: the new syntheses. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 1–32). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-002>
- Ritzer, J. (1994a). Micro-macro linkage in sociological theory: applying a metatheoretical tool. In: *Sociological theory today. A collection of articles by American and Ukrainian theorists* / Ed by V. Tancher (pp. 68–86). [In Russian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Ритцер 1994a]
- Ritzer, J. (1994b). The current status of sociological theory: the new syntheses. In: *Sociological theory today. A collection of articles by American and Ukrainian theorists* / Ed by V. Tancher (pp. 24–44). [In Russian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Ритцер 1994b]
- Ruchka, A.A., Tancher, V. (1992). *Essays on the History of Sociological Thought*. [In Russian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Ручка, Танчер 1992]
- Ruchka, A.O., Tancher, V.V. (1995). *Course of the History of Theoretical Sociology*. Kyiv: Naukova Dumka. [=Ручка, Танчер 1995]
- Shelukhin, V.A. (2015). Micro-macro theoretical synthesis in the concept of norms by D. Coleman. [In Ukrainian]. *SOCIOPROSTIR: Interdisciplinary Electronic Collection of Scientific Papers in Sociology and Social Work*, 4, 9–16. Retrieved from: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/4234> [=Шелухін 2015]
- Sobolevska, M. (2013). Social order and social integration through the prism of E. Giddens' synthetic sociological theory. [In Ukrainian]. *Current Problems of Sociology, Psychology and Pedagogy*, 18, 19–27. [=Соболевська 2013]
- Sobolevska, M. (2014). *The Order of Discourse of Order: Neofunctionalism and Poststructuralism in Modern Sociological Theory*: Monograph. [In Ukrainian]. Kyiv: Logos. [=Соболевська 2014]
- Sobolevska, M.O. (2011). Poststructuralist strategy of categorical synthesis of P. Bourdieu's sociological theory as an attempt at conceptual rethinking of integrative principles of social life. *Current Problems of Sociology, Psychology and Pedagogy*, 12, 10–17. [=Соболевська 2011]
- Sudakov, V.I. (2019). Theoretical synthesis in sociology as a reflexive process and logical-epistemological procedure. [In Ukrainian]. *Current Problems of Sociology, Psychology, Pedagogy. Series «Sociological Sciences»*, 4(43), 4–12. [=Судаков 2019]
- Tancher, V. (Ed.). (1994). *Sociological Theory Today: A Collection of Articles by American and Ukrainian Theorists*. [In Russian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Танчер 1994]
- Tancher, V. (1996). Sociological thought of Ukraine against the background of world sociology. [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1–2, 18–26. [=Танчер 1996]
- Turner, J. (1992). The rise and fall of empires: a sociological theory. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 6, 83–98. [=Тьорнер 1992]
- Turner, J.H. (1990). The misuse and use of metatheory. *Sociological Forum*, 5(1), 37–53. <https://doi.org/10.1007/BF01115136>
- Turner, J.H. (1991). Developing cumulative and practical knowledge through metatheorizing. *Sociological Perspectives*, 34(3), 249–268. <https://doi.org/10.2307/1389510>
- Van den Berghe, P.L. (1963). Dialectic and functionalism: toward a theoretical synthesis. *American Sociological Review*, 28(5), 695–705. <https://doi.org/10.2307/2089908>
- Wallace, W. (1994). On the disciplinary matrix in sociology. [In Ukrainian]. *Philosophical and Sociological Thought*, 1–2, 103–117. [=Уоллес 1994]
- Wallace, W.L. (1968). Toward a theoretic synthesis in sociology. *The Sociological Quarterly*, 9(4), 440–478. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1968.tb01070.x>
- Willy, N. (1990). The history and politics of recent sociological theory. In: G. Ritzer (Ed.), *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses* (pp. 392–416). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/ritz91254-016>

Willy, N. (1994). The history and politics of recent sociological theory. In: *Sociological Theory Today. A Collection of Articles by American and Ukrainian Theorists* / Ed. by Tancher (pp. 45–67). [In Russian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Уили 1994]

Received 19.03.2025

Accepted for publication after review 23.04.2025

Published 28.08.2025

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК, ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ

Теоретичний синтез у соціології: історичні, методологічні та типологічні аспекти

У статті презентуються результати розроблення проблем історії, методології та типології теоретичного синтезу в соціології на підставі огляду та аналізу його різних трактувань. Автори спостерегли зміну характеру рефлексії практики цього іманентного методу теоретизування в теоретичному дискурсі соціології. Впродовж XX століття відбувся перехід від переважно імпліцитного до експліцитного та декларативного застосування теоретичного синтезу в соціології. Надмірні сподівання соціологів на загальну інтеграцію, уніфікацію та кумуляцію соціологічного теоретизування методом синтезу змінилися на розчарування отриманими результатами. Згодом соціологи демонструють застосування методу теоретичного синтезу для реалізації скромніших наукових проєктів. Поряд із спробами загально-теоретичного синтезу стає більше спроб спеціалізованого теоретичного синтезу для розв'язання практичних завдань. Таку диференціацію теоретичного синтезу можна розглядати як певну його типологію за предметною масштабністю. Стратегії позитивістського синтезу гіпотетично диференційовані на його ранньопозитивістську (О. Конт), інструментально-позитивістську (В. Волес, Дж. Тернер та ін.) та постпозитивістську (Т. Фараро, Дж. Скворец) версії (втім, це припущення потребує окремого глибшого розроблення).

Ключові слова: теорія, історія соціології, теоретичний синтез, типи теоретичного синтезу, позитивізм, постпозитивізм

OLEKSANDR REZNIK, OLEG KOZLOVSKIY

Theoretical synthesis in sociology: historical, methodological and typological aspects

The article presents the results of developing the problems of history, methodology, and typology of theoretical synthesis in sociology based on a review and analysis of its various interpretations. The authors observed a change in the nature of the reflection on the practice of this immanent method of theorizing in the theoretical discourse of sociology. During the twentieth century, there was a transition from a predominantly implicit to an explicit and declarative application of theoretical synthesis in sociology. The excessive hopes of sociologists for the general integration, unification, and cumulation of sociological theorizing through synthesis have given way to disappointment with the results obtained. Subsequently, sociologists demonstrate the application of the theoretical synthesis method for the implementation of more modest scientific projects. Along with attempts at general theoretical synthesis, there are more and more attempts at specialized theoretical synthesis to solve practical problems. Such differentiation of theoretical synthesis can be considered as a certain typology of it according to its subject scope. The strategies of positivist synthesis are hypothetically differentiated into its early positivist (O. Comte), instrumental-positivist (W. Wallace, J. Turner, etc.) and post-positivist (T. Fararo, J. Skvoretz) versions (however, this assumption requires a separate, deeper development).

Keywords: *theory, history of sociology, theoretical synthesis, types of theoretical synthesis, positivism, post-positivism*